

KREMNA'DAN BİR KADIN TORSOSU*

A WOMAN TORSO FROM KREMNA

ЖЕНСКИЙ ТОРС ИЗ КРЕМНЫ

Abdulhadi DURUKAN**

ÖZ

Burdur İli, Bucak İlçesi, Çamlık Köyü yakınlarında konumlanan Kremna, Pisidia bölgesinin önemli kentlerinden birisidir. Bu çalışmada 2013-2019 yılları arasında Kremna ve Çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda keşfedilen bir kadın torsosu tanıtılmıştır. Torso, kentin güney surlarının dışında tarla sınırı için kullanılan taş yığını içerisinde bulunmuştur. Bu sebeple hangi yapıda bulunmuş olabileceği konusunda bir öneri sunulamamıştır. Torsonun baş kısmı ve belden aşağısı kırık ve eksiktir. İnsan boyutlarına göre küçük işlenmiştir. Daha önce kentin Q yapısında (Hamam/Kütüphane) yapılan çalışmalarda ele geçen heykellerin oldukça kaliteli işçiliğe sahip olduğu belgelenmiştir. Bu açıdan değerlendirilen torso kentin heykel envanteri için önemlidir. Zira mermer kalitesi, işleniş özellikleri ve elbisede görülen kıvrım yapısıyla daha önce Kremna'da bulunmuş heykellerin bir başka benzer örneği olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca çalışma konusu torsonun, yurt dışına kaçırılmış ve bugün J. Paul Getty Müzesi'nde sergilenen Kremna'dan Muse heykelleriyle malzeme niceliği, gövde ebatlarının hemen hemen aynı ölçülerde olması ve işleniş özelliklerinin benzerliği dikkat çekicidir. Bu verilerden yola çıkılarak, eserin Muse heykellerinden birisi olabileceği düşünülmüştür. Öte yandan eserde detayların belirgin olmaması, hangi museye ait olabileceği hususunda yorum yapmayı zorlaştırmıştır. Torsonun Muse heykelleriyle stilistik benzerlikleri ve dönemsel özelliklerinden hareketle MS. 200'lü yıllara ait olduğu sonucuna varılmıştır. Son araştırmalarda çalışma konusu torsonun ele geçmesiyle, kentte yapılacak kazılarla Muse heykellerinin başka örneklerine de rastlanabileceği varsayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Kremna, Heykel, Torso, Muse

* Makale konusunu çalışmama izin veren ve yayınlarından yararlanmam konusunda desteğinin esirgemeyen kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Hüseyin METİN'e en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum.

** ORCID: [0000-0001-5624-0415](https://orcid.org/0000-0001-5624-0415), Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 25000-ERZURUM.
abdulhadidurukan@hotmail.com

ABSTRACT

Located in Burdur Province, Bucak District near Çamlık Village, Kremna is one of the important cities of the Pisidia region. In this study, a female torso discovered during the researches carried out in and around Kremna between 2013-2019 was introduced. Torso was found outside the southern walls of the city, in the pile of stones used for the field border. For this reason, no suggestion could be made as to which structure it might have been in. The head of the torso and the lower part of the waist are broken and missing; also small for normal human size. It has been documented that the sculptures unearthed during the previous studies in the city's Q building (Bath / Library) have high quality craftsmanship. In this respect, the torso is important for the sculpture inventory of the city. It has been revealed that it is another similar example of the sculptures previously found in Kremna, with its marble quality, processing features and the fold structure seen on the dress. In addition, it is striking that the torso, which is the subject of the study, is similar to the Muse statues brought from Kremna, which were smuggled abroad and are exhibited in the J. Paul Getty Museum today, in terms of material quantity, body dimensions, and processing features. From this point of view, it was thought that the work could be one of the Muse sculptures. On the other hand, the lack of clear details in the work makes it difficult to comment on which muse it might belong to. Depending on the stylistic similarities and periodical features of torso with muse sculptures, it has been concluded that it belongs to the 200s AD. It can be assumed that with the discovery of the torso, which is the subject of the study, other examples of Muse statues can be found during the excavations which will be conducted in the city.

Keywords: Pisidia, Kremna, Statue, Torso, Muse

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается Кремна расположенная в районе Бучак провинции Бурдур, неподалеку от Чамлыка, которая считается одним из весомых городов региона Писидия. В статье описывается женский торс, отысканный на протяжении исследовательских работ в Кремле и районах в период 2013-2019 гг. Туловище было найдено за южной стеной города, в грудке камней, использовавшихся для огораживания полей. По этой причине невозможно представить, в каком сооружении оно могло находиться. Голова туловища и нижняя часть талии сломаны и отсутствуют. Маленькие людские статуи, отысканные во время прошлых исследовательских работ в городском здании Q (Баня / Библиотека), имеют высочайшее качество изготовления и это документально подтверждено. В этом отношении торс имеет важное значение для инвентаризации скульптур города. Выяснилось, что это еще один аналогичный пример скульптур, ранее найденных в Кремне, с качеством мрамора, необыкновенностями обработки и структурой складок, видимых на платье. Кроме того, примечательно, что торс, который является предметом исследования, вывезен контрабандой за рубеж и выставлен сегодня в Музее Дж. Пола Гетти, а количество материала, размеры тела почти такие же, и необыкновенности обработки идентичны. На основании этих данных было высказано мнение, что работа может быть одной из скульптур Музы. С другой стороны, отсутствие четких деталей в работе затрудняло комментирование того, какой музе она может принадлежать. На основании стилистического сходства и периодических особенностей торса со статуями муз был сделан вывод, что она относится к 200-м годам после Рождества Христова. Можно предположить, что после обнаружения торса, который является предметом исследования. В ходе раскопок, которые будут проводиться в городе, могут быть найдены и другие примеры статуй муз.

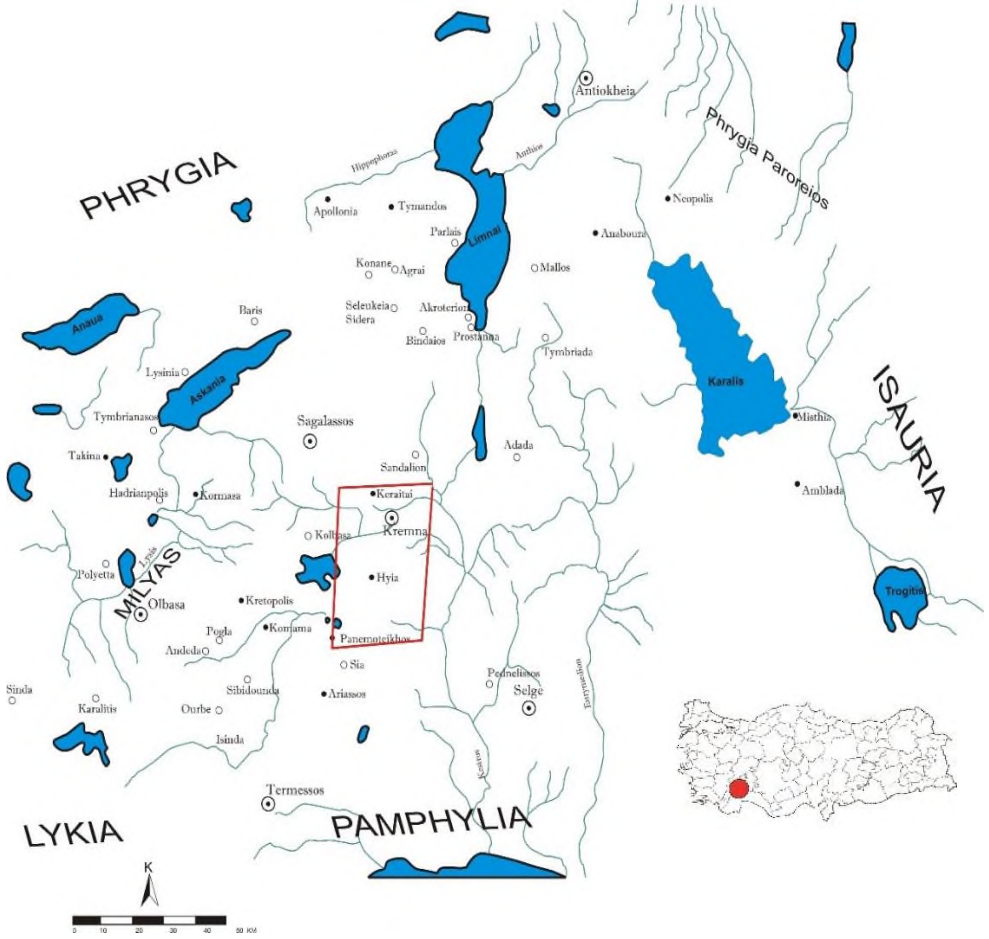
Ключевые слова: Писидия, Кремна, скульптура, торс, Муза

1. GİRİŞ

1. 1. Kremna Antik Kenti'nin Konumu ve Tarihi Süreci

Toros Dağları'nın yüksek kesimlerine konumlanan Pisidia'daki göz kamaştırıcı kentlerden birisi olan Kremna, Burdur İli, Bucak İlçesi'ne bağlı Çamlık (Girme) Beldesi, Hacıbağ Mahallesi'nin hemen doğusundadır. 1100 m yükseklikte; doğusu, kuzeyi ve güneyi çıkılmaz uçurumlarla çevrili kentin topografik yapısı, adının Helence karşılığı (Κρημνα=Uçurum) ile birebir örtüşmektedir. Bir vadi ile ayrılan batı yakası ise yaklaşık 2 m. genişliğinde, 6 m. yüksekliğinde surla korunaklı hale getirilerek kente sarp, ulaşılması güç kale görüntüsü verilmiştir (Metin, 2012a, s. 215-226). Strabon, Kremna'nın zapt edilemez bir kent olmasına rağmen Galat Kralı Amyntas'ın (M.Ö. 39-25) Pisidia'yı egemenliği altına alışından bahsetmektedir. (Strabon, VII. C. 569). Amyntas'ın ölümünden sonra Kremna, Augustus tarafından Pisidia Antiokheia, Komama, Olbasa ve Parlais ile birlikte “*Colonia Iulia Augusta Felix Cremna/Cremnensium*” adıyla Pisidia'daki beş koloni kentinden birisi haline getirilmiştir. Ulaşılması güç olan kentin hem kontrol altında tutulacak olması hem de dağlık Pisidia Bölgesi'nin iç kesimlerine geçişi sağlayan “İmparator Yolu'nun” güven altına alınacak olması Roma'nın Kremna'yı koloni olarak seçmesini anlamlı kılmaktadır. Bunlara ek olarak Kremna'nın sadece doğusundaki Kestros Vadisi'nin bir kısmına değil, aynı zamanda kuzeyindeki Çanaklı ovasının bir bölümüne de hâkim olması kente sahip olmanın önemini artırmıştır (Harita), (Metin, 2012a, s. 216). M.S. 129'da İmparator Hadrianus'un ziyaret ettiği düşünülen Kremna'ya İmparator Aurelian tarafından verilen hibe büyük bir refah dönemi getirmiştir (Levick, 1967, s.102). İmparator Probus zamanında ise Isauria haydutu Lydius'un kontrol ettiği güçlerin eline geçen Kremna, Romalılar tarafından M.S. 278'de tekrar alınmıştır. Hamam/Kütüphane/Q yapısında bulunan sikkeler, Anadolu Selçukluları hâkimiyetinin kent ve çevresinde etkin olduğunu belgelemiştir (İnan, 1970, s. 52). İsmi 1874 tarihinde G. Hirschfeld tarafından tespit edilen Kremna Antik Kenti'nin (Hirschfeld, 1879, s. 297-299) etkileyici konumu ve genel yapısı 19. ve 20. yüzyıl boyunca birçok seyyahın ilgisini cezbetmiştir (Arundell 1834; Davis 1874; Rott 1908).

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu



Harita: Pisidia Bölgesi (Metin, 2021, Fig. 1)

1.2. Kentin Araştırma Tarihçesi

Kremna'da, J. İnan'ın 1970'li yılların başlarında yaptığı kurtarma kazısı dışında günümüze kadar ciddi anlamda bir kazı çalışması olmamasına karşın, kentle ilgili araştırmaların oldukça eskiye gittiği bilinmektedir. J. İnan, Hamam/Kütüphane yapısında kaçak kazılar sonucu çıkarılan heykel kaidelerinin yerlerini sonraki yaptığı kurtarma kazılarıyla tespit etmeye çalışırken, (İnan, 1972, s. 51-97) sadece kaidelerdeki yazıtlara göre değil, aynı zamanda kaçak kazıları gerçekleştiren köylülerin sözlü ifadelerine de başvurmuştur¹. Seyyahların aktardığı bilgilerden

¹ 1960'ların ortasına doğru bölgede bir antika dalgası zuhur etmiştir. Köylüler imece yapar gibi 40-50 kişi birden kazma küreklerle kazı yapmaktaydılar. Öyle ki antika için kazılan bir yerin toprağı örtüldükten sonra yeniden kazılmasın diye iki üçtaş üst üste konularak işaretleniyordu. Bu ifade Burdur İli Bucak İlçesi merkez bucağına bağlı Girme/Çamlık Köyü Kremna Antik Kenti'nde bir mermer baş bulup satan C. Ö. ye aittir. (<https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/index.php?%2F=1177>).

anlaşıldığı üzere bugünkü görüntüsünden daha görkemli ve etkileyici olan antik kentte 1800'lü yıllarda yapılan ilk araştırmalar daha çok kentin lokalizasyonu ile ilgili ve fazla detayı olmayan verilerden oluşmaktadır. Geçen zaman süresince Kremna'da, J. İnan'ın 1970'li yılların başlarında yaptığı kurtarma kazısı dışında günümüze kadar ciddi anlamda bir kazı çalışması olmamasına karşın, kentle ilgili araştırmaların oldukça eskiye gittiği bilinmektedir. J. İnan, Hamam/Kütüphane yapısında kaçak kazılar sonucu çıkarılan heykel kaidelerinin yerlerini sonraki yaptığı kurtarma kazılarıyla tespit etmeye çalışırken, (İnan, 1972, s. 51-97) sadece kaidelerdeki yazıtlara göre değil, aynı zamanda kaçak kazıları gerçekleştiren köylülerin sözlü ifadelerine de başvurmuştur². Seyyahların aktardığı bilgilerden anlaşıldığı üzere bugünkü görüntüsünden daha görkemli ve etkileyici olan antik kentte 1800'lü yıllarda yapılan ilk araştırmalar daha çok kentin lokalizasyonu ile ilgili ve fazla detayı olmayan verilerden oluşmaktadır. Geçen zaman süresince yapılan kaçak kazılar ve tarla açma faaliyetleri kente büyük zararlar vermiş olsa da, Kremna'nın etkileyciliği bugün bile hissedilebilmektedir. 1980'li yılların başlarında Pisidia Bölgesi'nde yaptığı çalışmalarıyla bölge arkeolojisine büyük katkı sağlayan ve araştırmalarını bugün de devam ettiren Mehmet Özsait, Kremna ile ilgili de çalışmalar gerçekleştirmiştir (Özsait 1985). 1985-1987 yılları arasında S. Mitchell ve ekibi tarafından kent merkezinde yüzey araştırmaları yapılmıştır (Mitchell, 1987; Mitchell - Wealkens, 1987; Mitchell, 1988; Mitchell Wealkens 1988; Mitchell 1995). Bu çalışmalara ek olarak, 2012 yılında Burdur Müzesi ve İŞKUR ortaklığında gerçekleştirilen 'Toplum Yararına Çalışma Programı' çerçevesinde Kremna'da bitki temizliği gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, aynı yıl içerisinde Burdur Müzesi Başkanlığı'nda kentin Hamam/Kütüphane yapısında yer alan heykel kaidelerinde anastylosis³ çalışması yapılmıştır. Kremna ve territoriumu ile ilgili bugüne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma ise 2013-2019 yılları arasında Metin tarafından yapılmıştır (Metin 2012a, 2012b; 2013; 2014a; 2015a; 2015b; 2015c; 2015d; 2016; 2017a; 2017b; 2018; 2019a; 2019b; 2020; 2021; 2022; Metin ve diğ. 2014a; 2014b; 2014c; 2015a; 2015b). Çalışma kapsamında kent merkezinde savunma yapıları, mimari yapı kalıntılarının analizleri, yol ağları detaylı çalışılmıştır. Kentin territoriumunda ise, küçük yerleşimlerin yanı sıra, küçük ölçekli kentler, kırsal alanların kent ile ilişkisi, kült alanları, kutsal alanlar, kuleler, karakollar tespit

² 1960'ların ortasına doğru bölgede bir antika dalgası zuhur etmiştir. Köylüler imece yapar gibi 40-50 kişi birden kazma küreklerle kazı yapmaktaydılar. Öyle ki antika için kazılan bir yerin toprağı örtüldükten sonra yeniden kazılmasını diye iki üçtaş üst üste konularak işaretleniyordu. Bu ifade Burdur İli Bucak İlçesi merkez bucağına bağlı Girme/Çamlık Köyü Kremna Antik Kenti'nde bir mermer baş bulup satan C. Ö. ye aittir. (<https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/index.php?%2F=1177>).

³ Anastylosis, antik bir yapının her bir taşına kadar birebir şekilde restorasyonu işlemidir ve her bir taş bloğunun özgün yerini tespit etmek için detaylı bir araştırma ve deneme-yanılma sürecini gerektirmektedir. Ziyaretçilerin antik kenti daha iyi anlamalarına ve burada geçirdikleri zamandan daha fazla keyif almalarına yardımcı olan semboller yaratmanın yanı sıra, bu süreç, antik dönemin mimar ve inşaat ustalarının çalışma şekilleri hakkında çok değerli bilgiler sunmaktadır. (<http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-excanastylosis.html>).

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

edilmiştir. Yerleşim izleri prehistorik dönemden başlayarak Ortaçağ boyunca devamlılığı olduğu belgelenmiştir. Söz konusu çalışmaların bütüncül olarak ele alınması ve dönemsel bağların detaylandırılması oldukça önemlidir.

2. TORSO

Kent içerisinde, özellikle Hamam/Kütüphane yapısının çevresinde, çok küçük mermer parçalarına rastlanması, hem bu yapı içerisinde hem de diğer yapılarda başka heykeltıraşlık eserlerinin olabileceğini düşündürmüştür. Kentin sütunlu caddesi ve meydanında yüzeyde görülen heykel kaideleri bu kanıyı güçlendirmektedir. Öte yandan çalışma konusu torsonun kent surlarının dışında heykel parçasına rastlanması oldukça ilginçtir. Torso 2017 yılında Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması'nda güney surlarının hemen dışında, bir tarım arazisinde tarla sınırı için oluşturulmuş taş yığınları arasında bulunmuştur. Olasılıkla bu torso kent içerisinde yapılan kaçak kazılarda ortaya çıkmıştır. Ancak kaçak kazıcılar mantık olarak sağlam eserleri aradıkları için, kırık bir heykel parçasını uçurumdan aşağı atmaları olağandır⁴. Mermer torsonun baş, kollar ve alt gövdesi kırık ve eksiktir. Mevcut kısımda da yer yer zedelenmeler görülür. Yaklaşık olarak 0.22 x 0.27 m ölçülerindedir. (Metin, 2021, s. 312-338) (Res. 1).



Resim 1. Kremna'dan Torso (Kremna Araştırma Arşivi)

Antik kentin zenginliğini anımsatacak ölçüde kaliteli mermere ve de özenli işçiliğe sahip eserde, ense kısmına kadar uzanan giysi parçası, heykelin arka kısmının işli olduğunu göstermektedir. Bu da duruş pozisyonu itibariyle esere her yönden bakıla bilirlik sağlamıştır. Bu nitelikleriyle bile başlı başına değerlendirmeyi hak etmektedir. Torsonun mermer kalitesi birinci sınıftır. Ancak burada torsoyu

⁴ Hacıbağ Köyü yaşlılarıyla yapılan sözlü konuşmalarda buna benzer ifadelerin olduğu ortaya konmuştur. Örneğin kazılarda çıkan bronz sikkelerin para etmediğini düşünerek uçurumdan aşağıya fırlattıkları, hatta bunu oyuna çevirerek uzağa fırlatma yarışı şekline dönüştürdükleri bilgisi verilmiştir.

değerli kılan ve bu haliyle çalışma konusu olarak değerlendirmenin gerekliliğini doğuran esas bulgu, Paul Getty Müzesi'nde sergilenen Muse (Erhat, 1978, s. 209-210; Howatson, 2013, s. 628) heykelleri ile olan bağlantısıdır (Metin 2013). Çünkü hem işleniş özelliği, hem de ele geçen kısmın vücuda oranı hesaplandığında Paul Getty Museleriyle hemen hemen aynı ölçüyü verdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilk akla gelen torsonun bir Muse'ye ait olabileceği düşüncesidir.

Aşağıda detayları sunulan bu heykeller farklı tarihlerde Kremna'dan kaçak yollarla yurt dışına çıkarılmıştır. Envanter bilgilerine menşei olarak Kremna'da bulunduğu yazmaktadır.

J. Paul Getty Müzesi'nde; 68.AA.21 envanter numaralı, 0.95,3 x 0.31 x 0.23 m ölçülerindeki Kremna Muse'si khiton üzerine omuzları saran himation ile görülmektedir (Res. 2). Dirseğin biraz altından kolları eksik olan ve başını zarif bir hareketle soluna doğru çevirmiş olan kadın betiminin gerek giysi detayları ve duruşu gerekse Roma Dönemi'nde oluşturulan çok sayıda kopyasıyla karşılaştırılarak müziğin ilham perisi Euterpe (Erhat, 1978, s. 111; Howatson, 2013, s. 311) olduğu düşünülmektedir.



Resim 2. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Perisi Euterpe) -J. Paul Getty Müzesi-

(<https://www.getty.edu/art/collection/objects/6531/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Yine 68.AA.22 envanter nolu diğer bir Kremna menşei Muse heykeli de oldukça iyi korunagelmıştır (Res. 3). Omuz kısmından itibaren kolları eksik eserde burunda da aşınmalar mevcuttur. Bir önceki eserle benzer duruş ve özellik sergileyen 0.97,5 x 0.29,1 x 0.19,5 m ölçülerindeki eser de, başın bu kez hafif sağa doğru

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

çevrilmiş olmasını ve diğerinin aksine sol bacağın dizden öne doğru uzatılmasını farklılık olarak değerlendirmek mümkündür. Yine khiton üzerine himationla izlenen eserin tanımlamaya yardımcı kolları eksik olsa da göğüs kısmında görülen kırık destek dikmesi betimin elinde bir nesne tuttuğuna işaret etmektedir. Bu husustan hareketle heykelin elinde kitharasıyla lirik ve aşk şiirinin ilham perisi Erato (Erhat, 1978, s. 101; Howatson, 2013, s. 628) ya da dans ve koro şarkılarının ilham perisi Terpsichore (Sears, 2017, s. 152-153) olduğu söylenebilir. Değerlendirme konusu torso ile giysinin göğüs kısmında oluşturduğu kıvrım yapısı ve gövde-boyun geçişleri oldukça benzer özellik sergiler. Giysinin sol omuzdan aşağı sarkan bölümü, iki heykelin de benzer pozisyonda olduğunu akla getirir.



Resim 3. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Perisi Terpsichore) - J. Paul Getty Müzesi -

(<https://www.getty.edu/art/collection/objects/6532/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Değerlendirmeye çalıştığımız torso ile benzer özelliklere sahip diğer bir Kremna eseri 1968 yılında Elie Brovsky'den Varya ve Hans Chon'a onlardan da 1994'te yaklaşık yarım milyon dolara J. Paul Getty Müzesi'ne satılan 94.AA.22 envanter numaralı Muse heykelidir (Towne-Markus, 1997, s. 122) (Res. 4). Bu eserde de ilham perisi diğer örneklerde olduğu gibi uzun bir elbise ile izlenmektedir. Önünde duran ve beline kadar yükselen desteğe oldukça zarif bir hareketle yaslanan Muse betimi, düşünceli şekilde karşıya bakmaktadır. Dini şiir, ilahi, dans ve hitabetin ilham perisi Polyhymnia (Sears, 2017, s. 152-153) ya da şarkı söylemenin ve sonradan tragedyanın da ilham perisi olmuş Melpomene'yi (Erhat, 1978, s. 202; Howatson, 2013, s. 628) temsil ettiği düşünülen eser, 0,97 x 0,30,5 x 0,22,9 m ölçülerindedir. Değerlendirme konusu torso ile duruş-hareket bakımından oldukça

farklılık sergilemektedir. Ancak Muse heykellerinin toplu halde niş ve aediculalar içerisinde buldukları düşünüldüğünde, sanatçının görsel hareketliliği sağlama kaygısıyla ilham perilerini farklı vücut hareketleriyle tasarladığını söylemek mümkündür.



Resim 4. Kremna'dan Muse Heykeli (İlham Per. Polyhymnia - Melpomene) - J. Paul Getty Müzesi -

(<https://www.getty.edu/art/collection/objects/13053/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>)

Bacaklardan birinin öne uzatılmasıyla, kol hareketliliğiyle ve de elbise kıvrımlarıyla tekdüzelikten kurtarılan eserlerin; saç, yüz ve vücudun genelindeki lokal boya izleri orijinalinde parlak bir şekilde boyandıklarını da göstermektedir.

Üç eserin ölçülerinin özellikle vurgulanması, değerlendirmeye çalıştığımız torso için büyük öneme sahiptir. Şöyle ki: torsonun uzunluğu ve genişliği bu eserlerin gövde kısımlarının ölçüsüyle neredeyse birebir örtüşmektedir. Bunun dışında malzeme kalitesi, işleniş özellikleri ve kıvrım yapılarını da bu benzerliklere dahil etmek torsonun bu ilham perilerinden birisi olabileceği tezini desteklemektedir. Tüm bu özellikleri ve aynı ustanın elinden çıkmışçasına benzerlikler sergilemesi yönüyle torsoyu da diğer eserlerle aynı tarihe, yani MS. 200'lere tarihlemek mümkündür.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda değinildiği gibi değerlendirme konusu torso nitelik olarak fazla bir anlam içermemektedir. Zira bugün birçok klasik kazı alanında yapılar içerisinde veya devşirme olarak kullanılan heykel parçalarına rastlamak mümkündür. Ancak torsonun baş-gövde geçişi, elbise kıvrım yapısı ve vücuda oranı detaylı

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

incelendiğinde daha önce Kremna'da bulunan dünyaca ünlü Paul Getty'deki Muse heykelleri ile olan benzerliği göze çarpar. Bu çıkarım sayısı dokuz olan Muse heykellerinin, diğer eksik olanlarının kentte yapılacak kazılar ile ortaya çıkabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Boyut ve yapısal benzerliklerin Paul Getty Kremna Museleri bağdaştırılmasının bir tez olarak ortaya atmak bir yana, başka bağımsız bir heykel olsa dahi, her iki durumda da Kremna heykel buluntularının oldukça kaliteli işçilikli oldukları düşüncesi netlik kazanır. Tabii ki, kentte nitelikli bir kazı çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer açıdan yüzey bulgularına dayanarak çıkarımda bulunmak yanıltıcı olabilir. Bu durum kentteki heykeltıraşlık eserlerinde de kendisini hissettirmektedir. Bunda köylüler tarafından yapılan kaçak kazılar sonucu bulunan eserlerin para karşılığı satılması ve bu eserlerin yurt dışına kaçırılmasının etkisi büyüktür. Bu anlamda değerlendirdiğimiz torso ve günü gelince tekrar ait olduğu topraklara kazandırılmasını ümit ettiğimiz eserler önem arz etmektedir. Araştırmaya tabi tuttuğumuz eser, J. Paul Getty Müzesi'ne götürülen Muselerin devamı olsun ya da olmasın malzeme kalitesiyle, işçiliğiyle ve mevcut kısımlarda izlenen kıvrım yapısıyla Kremna Antik Kenti'nin heykeltıraşlık konusunda da ne kadar özgün ve ileri seviyede olduğunu göstermeye yetmektedir. Hiç kuşkusuz ilerleyen yıllarda bölge ve kentte yapılacak kapsamlı çalışmalar birçok hususta olduğu gibi ele alınan konuda da açıklayıcı veriler sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ARUNDELL, F. V. J. (1834). *Discoveries in Asia Minor. Including a Description of The Ruins of Several Ancient Cities And Especially Antioch of Pisidia*, Vol. 2, London.
- DAVIS, E. J. (1874). *Anatolica; or, the Journal of a Visit to Some of the Ancient Ruined Cities of Caria, Phrygia, Lycia, and Pisidia*, London.
- ERHAT, A. (1978). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOWATSON, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (1. Baskı), (Çev: Faruk Ersöz). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İNAN, J. (1972). “Kremna Kazısı Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi XIX-II*. Ankara. 51-97.
- LEVICK, B. (1967). *Roman Colonies in Asia Minor*, Oxford.
- METİN, H. (2012a). “Pisidia'da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar”, *Pisidia Araştırmaları-I Sempozyum Bildiri Kitabı*, (Edit: B. Hürmüzlü-M. Fırat-A. Gerçek). Isparta. 215-226.
- METİN, H. (2012b). “Kremna”, Makü Bülten, *Asım'ın Sesi*, 1, 45-47.
- METİN, H. (2014a). “Toroslarda Saklı Bir Antik Kent: Sia”, *Makü Bülten, Asım'ın Sesi*, 4, 14-16.
- METİN, H. (2014b). “Kremna'nın Kuzey Yayılımı Hakkında İlk Gözlemler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 1-27.
- METİN, H. (2015a). “Kremna Araştırmalarında Yeni Bulgular”, *I. Teke Yöresi Sempozyumu*, 4-6 Mart, Burdur, Cilt I, 655-666.

- METİN, H. (2015b). “Temple of Men in Keraitai within the Pisidia Region (Bucak, Burdur”, Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 15.3. DOI: 10.5281, 9-15.
- METİN, H. (2015c). “Kremna: Dağlık Pisidia Bölgesi'nin Görkemli Kenti”, *Aktüel Arkeoloji*, 45, 22-24.
- METİN, H. (2015d). “Burdur Müzesi'nden İki Kalıp Işığında Pisidialı Bir Kalıp Yapımı Kâse Ustası APTEMH”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 149, 146-150.
- METİN, H. (2016). “Kremna İlham Perilerini Bekliyor”, *SDU Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Arkeoloji Günleri Etkinlikleri*, Poster Sunum, 2016.
- METİN, H. (2017a). “Burdur'da Yeni Bir Alternatif Kültür Turizm Modeli: Tarihiyle, Doğasıyla Bucak”, *I. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi*, 4-8, Ekim, Muğla.
- METİN, H. (2017b). “Hellenistic Mouldmade Bowl Moulds from Kremna”, *OLBA*, 25, 271-297.
- METİN, H. (2018). “Pisidia Altıkapılı Kaya Kilisesi'ndeki Kaya Üstü Resimlerine (Petroglif) İlişkin Bir Gözlem”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, 17. ek, 164-176.
- METİN, H. (2019a). “Merkez Pisidia'daki Karapınar/Asartepe Şarap İşliği”, *Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı*, (Ed. Vedat Keleş – Hasan Kasapoğlu – H. Ertuğ Ergürer – Ersin Çelikbaş – Alper Yılmaz), 411-420.
- METİN, H. (2019b). “Pisidia Bölgesi'ndeki Keraitai Antik Kentinde Ostothek Üretimine Dair Kanıtlar”, *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne* (Ed. Oktay Dumankaya), 437-445.
- METİN, H. (2020). “Rural Settlement Organization in the Central Pisidia in Light of Karadiğın Hill (Southwest Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 20.2. DOI: 10.5281/zenodo.3746940, 83-96.
- METİN, H. (2021). “The Kremna Archaeological Research-Project in Central Pisidia: Last Season Field Studies”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 49, 312-338.
- METİN, H. (2022). Metal Statuettes from Pisidia and Surroundings in Burdur Museum, Ankara.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2014a). “Pisidia Bölgesi'nde Yeni Bir Yüzey Araştırması: Kremna ve Çevresi Çalışmaları 2013”, *TEBE Haberler*, 37, 40-43.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2014b). “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013/ Surveys in and around Kremna in 2013”, *ANMED*, 12, 71-78.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. - ATAYETER, Y - SAROĞLU, G. (2014c). “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013”, *AST.32.1*, 321-334.
- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2015a). Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014, *TEBE Haberler*, 39, 38-40.

Kremna'dan Bir Kadın Torsosu

- METİN, H. - BECKS, B. A. P. - BECKS, R. (2015b). "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *AST.33.1*, 205-216.
- MITCHELL, S. (1987). "Cremna and Sagalassos Studies", *4. RRM. 1*, 167-170.
- MITCHELL, S. - WAELKENS, M. (1987). "Sagalassos and Cremna 1986", *Anatolian Studies*, *37*, 37-47.
- MITCHELL, S. (1988). "Cremna 1987", *6. RRM. 1*, 219-274.
- MITCHELL, S. - WAELKENS, M. (1988). "Cremna and Sagalassos 1987", *Anatolian Studies*, *38*, 53-65.
- MITCHELL, S. (1995). *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London: The Classical Press of Wales.
- ÖZSAİT, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul.
- ROTT, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig.
- SEARS, K. (2017). *Mitoloji 101 -Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey-*, (4. Baskı), (Çev: Ekin Duru), İstanbul: Say Yayınları.
- STRABON, (2002). *Geographika: XII-XIII-XIV. Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- TOWNE, E. - MARKUS. (1997). *Masterpieces of the J. Paul Getty Museum-Antiquities*, (Edit: Benedicte Gilman). Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.
- <https://www.aktuelarkeoloji.com.tr/index.php?%2F=1177>
- <https://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-excanastylosis.html>
- <https://www.getty.edu/art/collection/objects/6531/unknown-maker-statue-of-a-muse-roman-about-ad-200/>